

Ольга Олександрівна Пукліна
заступник головного зберігача,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
o_puklina@ukr.net

Olha Puklina
Deputy Chief Collections Curator
National Museum of Ukrainian History
(Kiyv, Ukraine)

СКЛЯНИЙ ПОСУД ІЗ БАГАТОКОЛІРНОГО СКЛА З ОЛЬВІЇ У ЗІБРАННІ НМІУ

OLBIA GLASS MULTICOLORED VESSELS FROM THE NATIONAL MUSEUM OF UKRAINIAN HISTORY COLLECTION

Анотація

Стаття присвячена характеристиці посуду з багатоколірного скла, фрагменти якого знайдені в Ольвії та зберігаються у Національному музеї історії України. Такий скляний посуд, наслідуючи виробу з коштовного та напівкоштовного каміння, виготовлявся в I ст. до н. е. – I ст. н. е. з використанням різних технік виробництва: “мілефіорі” та “строкатої поверхні”.

Ключові слова: Національний музей історії України, Ольвія, римський час, скляний посуд, багатоколірне скло

Summary

The article is devoted to the introduction to scientific circulation the unpublished materials and findings of glass vessels fabricated from multicoloured glass, which were found during the recent excavations in Olbia in the collection of the National Museum of Ukrainian History. In the first century BC until the first century AD different techniques of glassware manufacturing were used to imitate products made of precious and semiprecious stones. In Olbia were found vials, cups, and plates made in the technique of “millefiori”. In the first century AD for decoration of perfume vessels was used the technique of “mottled surface”, with assistance of which the surface of the blown vessels was decorated with mottled patterns.

Keywords: National Museum of Ukrainian History, Olbia, Roman period, glass vessels, multicoloured glass

Одну з найяскравіших сторінок в історії розвитку давніх виробництв представляє античне склоробство. Серед різноманітних форм скляних виробів римського часу вирізняється презентабельна група посудин з поліхромного скла. Вони виготовлені в мозаїчній та в так званій техніці “мілефіорі” (італійською “mille fleurs” – тисяча кольорів). Виготовлення посуду з мозаїчного скла – окремий вид віртуозного мистецтва давніх склоробів. Такий посуд імітував вироби з кольорового каміння, вражаючи дивовижною подібністю свого орнаменту з малюнками агату, яшми, оніксу.

Тривалий час винахідниками мозаїчної техніки вважали венеційців, хоча вже у II тис. до н. е. її використовували єгиптяни для оздоблення меблів. Розквіт цієї техніки припадає на I ст. до н. е. – I ст. н. е. На думку Ю. Щапової, це пов’язано з поєднанням виробничих традицій двох основних шкіл скловиробництва – єгипетської та месопотамської¹. В основі техніки “мілефіорі” закладений метод пресування у формі. З різнокольорових стрижнів збирали пучок,

¹ Щапова Ю. Л. Из истории древнейшей технологии стекла / Ю.Л. Щапова // Очерки технологий древнейших производств. – М.: Наука, 1975. – С. 149.

який в перерізі становив задуманий орнамент. Потім пучки зварювали, утворюючи монолітну заготовку. Стрижень, який утворювався, розсікали на пластини з бажаними орнаментами, які потім склали у форму. Під час нагрівання скло заповнювало форму. За допомогою пресування утворювалася посудина, яку потім полірували. З I ст. до н. е. посудини в техніці “мілефіорі” виробляли в майстернях Александрії, Сидона, а пізніше Риму та Галії. Складність процесу виготовлення та висока вартість стали причиною того, що з кінця I ст. н. е. посудини в цій техніці припинили виробляти. З цього часу цю техніку використовували лише для виготовлення намиста. Про коштовність і вартість поліхромного посуду пише Пліній Старший². Він засвідчує, що Помпей, одержавши перемогу над царем Мітрідатом у 61 р. до н. е., серед трофеїв привіз до Риму дві тисячі так званих муринових ваз, які він присвятив Юпітеру Капітолійському. Колекція таких ваз Клеопатри в Римі була продана Августу. Одну вазу оцінювали в 70 талантів.

До Ольвії ваз, виготовлені в мозаїчній техніці, починають надходити в I ст. до н. е. На жаль, майже всі вони збереглися у фрагментарному стані. У Національному музеї історії України зберігаються декілька фрагментів таких посудин. Вони походять з розкопок 1935–1940 рр.

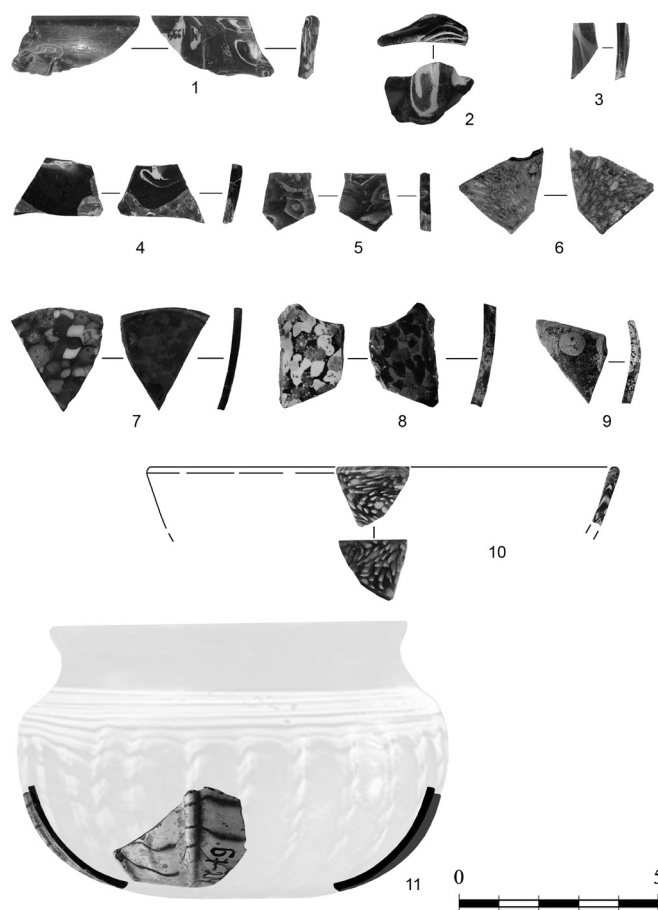

Рисунок 1. Фрагменти скляного посуду з багатоколірного скла: 1–4 – фрагменти фіал в техніці “мілефіорі” (Б 4–1299, Б 5–2344, Б 2–430, Б 5–2505); 5, 6, 10 – фрагменти чаш в техніці “мілефіорі” (Б 5–2519/1, Б 2–1569, Б 4–1426); 7–9 – фрагменти посудин в техніці “строкатої поверхні” (Б 5–2372, Б 5–2519/2, Б 3–1864); 11 – фрагмент чаші з поліхромного скла (Б 7–214).

Найбільшу групу становлять фрагменти фіал – широких чаш напівсферичної форми з ребрами з напівпрозорого синього скла з меандровим орнаментом з глухого білого скла, що імітує багатожаровий агат (Б 2–430, Б 4–1299, Б 5–2344, Б 5–2505) (рис. 1, 1–4). Вони датують-

² Вопросы техники в “Naturalis Historia” Плиния Старшего // ВДИ. – 1946. – № 3. – С. 269–340.

ся кінцем I ст. до н. е. – I ст. н. е. Щорічно з планомірних досліджень Ольвії фрагменти таких посудин з напівпрозорого синього, фіолетового та коричневого скла поповнюють колекцію ольвійського скляного посуду. Ціла фіала з фіолетового скла, що походить з некрополя Пантікапея, прикрашає експозицію Ермітажу³. Техніка виготовлення цих посудин мала декілька етапів. Спочатку різнокольорові стрічки спаювали у пластину, яку потім закручували, утворивши стрижень, який розсікали поперек, отримавши спіралеподібний або меандровий орнамент на тонких пластинках. Потім пластинки складали у форму і знову спікали. Коли поверхня охолоджувалася, її шліфували.

До I ст. н. е. належить фрагмент верхньої частини чаші з прямими скошеними стінками із заокругленими краями, виготовленої з глухого зеленого скла зі спаяними стерженцями глухого білого та жовтого скла (Б 4–1426) (рис. 1, 10) та ще декілька фрагментів подібних посудин (Б 2–1569, Б 5–2519/1) (рис. 1, 5, 6). Для їх виробництва використовували глиняну форму, яку виготовляли за восковою моделлю. На початку процесу форму підігрівали, щоб уникнути перепаду температури та запобігти розтріскуванню скла. Орнаментовані відрізки стрижнів викладали задуманим візерунком. При температурі біля 725°C складені шматочки скла розтікалися, заповнюючи простір між орнаментами. Відрізки стрижнів, складені у форму, збризували органічною смолою для скріплення. Виготовлені посудини повільно охолоджували у формах⁴.

Всі ольвійські фрагменти фіал та чаш походять з території городища, що доводить їхнє широке застосування як столового посуду, що використовували для сервірування. В Пантікапеї, за зауваженням Н. Сорокіної, фрагменти посудин в мозаїчній техніці, особливо епохи Августа (30 р. до н. е. – 14 р. н. е.), знайдені при розкопках приміщень, що належали заможним містянам⁵.

Поліхромний посуд залишався популярним і після винаходу техніки видування скла в I ст. до н. е. Майстри, поєднавши мозаїчну техніку (заготовка зі стрічок різнокольорового скла) та дуття, виготовляли вишукані вази. Зразок таких виробів представлений фрагментом нижньої частини чаші з ребрами I ст. н. е. з напівпрозорого синього скла (Б 7–214) (рис. 1, 11). Її зовнішня поверхня вкрита шаром глухого білого скла з горизонтальними хвилястими смугами синього кольору. Техніка виготовлення подібних виробів майже не досліджена. Внутрішній бік посудини має блискучу та гладеньку поверхню без залишків використання піщаного ядра. Подібний вигляд поверхня скла набуває тільки після видування. Спочатку з синього скла була видута форма посудини, на яку відбулося накладання розплавленого глухого білого скла. При застиганні на чаші спеціальним інструментом формували ребра та наносили орнамент у вигляді горизонтальних смуг, які залишалися в кольорі форми посудини. Отже, ваза, виготовлена в техніці вільного видування, імітує мозаїчну техніку.

Також для наслідування виробів з коштовного та напівкоштовного каміння застосовували так звану техніку “строкатої поверхні”. Наприклад, для імітації посуду зі строкатої плямистої яшми, складуви використовували особливий спосіб: кульку однотонного скла обвалювали у задалегідь заготовленій кольоровій скляній крихті з дрібно нарізаних багатокольорових стрижнів. При подальшому розігріванні та роздуванні в процесі формування, різнокольорові шматочки на зовнішній поверхні перетворювалися в плямки, що вкривали виріб. Саму посудину виготовляли з прозорого кольорового або безбарвного скла, а строкатий декор – з глухого скла. Для тла часто використовували синє та бузково-фіолетове (іноді жовте та коричневе)

³ Кунина Н. З. Античное стекло в собрании Эрмитажа / Н.З. Кунина. – СПб.: “АРС”, 1997. – С. 268, ил. 60, 62, кат. 93.

⁴ Schuler F. Ancient Glassmaking techniques. The molding process / F. Schuler // *Archaeology*. – New York. – Vol. 12. – № 1. – P. 50–52.

⁵ Сорокина Н. П. Стекло из раскопок Пантикапея в 1945–1959 гг. / Н.П. Сорокина // *МИА*. – 1962. – Вып. 103. – С. 212.

скло, для плям – біле, жовте, червоне, зелене. Посудини в цій техніці були поширені у I ст. н. е.⁶ Н. Кунина вважала, що їх виготовляли в майстернях Північної Італії⁷. Більшість знахідок з пам'яток Північного Причорномор'я зберігаються у зібранні Ермітажу⁸.

У зібранні Національного музею історії України є декілька фрагментів вінець та стінок посудин, виготовлених в техніці “строкатої поверхні” (Б 3–1864, Б 5–2372, Б 5–2519/2) (рис. 1, 7–9). Ціла посудина I ст. н. е. походить з поховання № 8 ольвійського некрополя, яке досліджувала у 1965 р. Ю. Козуб (АМ 1161). Це модіолус з прозорого синього скла з плямами глухого білого та жовтого скла⁹. Фрагменти посудин зі строкатою поверхнею щорічно знаходять і під час розкопок житлових кварталів Ольвії.

Таким чином, фрагменти поліхромних посудин з Ольвії в античній колекції Національного музею історії України ілюструють декілька технік виготовлення та орнаменталізації скляного посуду I ст. до н. е. – I ст. н. е., який імітував вироби з коштовного каміння. Ці вироби активно завозили до Ольвії у I ст. н. е. Їх знахідки на городищі свідчать про широке застосування у побуті. Вишукані вази з багатокольорового скла прикрашають колекції різних музеїв світу та демонструють безліч варіантів орнаменталізації.

⁶ *Fremersdorf F. Römische Gläser mit buntgefleckter Oberfläche. Festschrift für August Oxe / F. Fremersdorf. – Darmstadt, 1938. – S. 118.*

⁷ *Кунина Н. З. К вопросу о западном импорте стекла на Боспор (по материалам некрополя Пантикапея из собрания Отдела античного мира Эрмитажа) / Н. З. Кунина // ТГЭ. – 1984. – Вып. XXIV. – С. 149–151; Кунина Н. З. Стекло и цветной камень в античности / Н. З. Кунина // ВДИ. – 2001. – № 2. – С. 157.*

⁸ *Кунина Н. З. Античное стекло ... – Кат. 111, 112, 184, 185, 187–191, 193, 194.*

⁹ *Археологія Української РСР. – К.: Наукова думка, 1971. – Т. II. – Вкладка між С. 352–353; Пукліна О. О. Скляні модіолуси з Ольвії / О. О. Пукліна // АДІУ. – 2015. – Вип. 1 (14). – С. 113.*